

УДК 03022

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ В АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВАХ

Мельник Т.Г., Димніч В.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглянуто підходи до визначення поняття «капіталу» через призму основних теорій капіталу. Досліджено визначення власного капіталу, що використовуються в сучасних літературних джерелах. Розглянуто особливості поняття «капітал акціонерного товариства». Досліджено особливості бухгалтерського обліку власного капіталу в акціонерних товариствах.

Ключові слова: капітал, власний капітал, акціонерне товариство, бухгалтерський облік.

Постановка проблеми. Капітал є особливою економічною категорією, що показує сукупні ресурси, втілені у частині активів, придбаних за власний рахунок підприємства, показує нагромаджені матеріальні блага для подальшої діяльності.

Власний капітал є однією з головних складових пасиву балансу і, відповідно, впливає на фінансовий результат. Однак наразі на шляху розвитку та функціонування сучасного підприємства існує ряд проблемних та невирішених питань, зокрема, в обліку власного капіталу, які потребують значної уваги як науковців, так і практикуючих спеціалістів у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню проблем обліку власного капіталу взагалі, та власного капіталу акціонерних товариств присвячено багато праць вітчизняних і зарубіжних учених: А.Г. Загородній, Т.Г. Камінська, В.В. Сопко, О.О. Терещенко, Т.С. Яровенко тощо. Вказані автори досить змістовно опрацювали та детально відобразили основні завдання, проблеми та напрями подальшого удосконалення обліку в частині власного капіталу.

Невирішені питання. Незважаючи на значну кількість досліджень обліку власного капіталу, слід відзначити, що все ще залишаються недостатньо дослідженими проблеми щодо ведення обліку власного капіталу в акціонерних товариствах.

Метою статті є дослідження особливостей обліку власного капіталу в акціонерних товариствах.

Виклад основного матеріалу. Першим дослідив категорію «капітал» давньогрецький мислитель Аристотель (384-322 рр. до н. е.). Він розглядав капітал через призму багатства і зробив висновок, що це поняття поділяється на два види. До першого він відніс дане природою багатство, пов'язане з постійним нагромадженням засобів, необхідних для життя і корисних для держави чи домашнього об'єднання, але яке «не безкінечне, а має свої межі» [5, с. 223].

До другого виду багатства Аристотель відніс процес накопичення грошей, що є «...мистецтвом наживати статок, з чим і пов'язане уявлення, нібито багатство і нажива не мають ніяких меж». Зазначені види багатства були названі Аристотелем «економіка» та «хремастика» [5, с. 224]. Водночас накопичення багатства Аристотель вважав зайвою діяльністю. Процентні доходи він називав сумнівною та найбільш неприродною формою доходу, оскільки, на його думку, гроші призначені переважно для обміну і не можуть продовжува-

ти нові гроші. Аристотель вважав, що багатство складається з двох складових, а саме: природне багатство і процес накопичення грошей.

Із розвитком виробництва і товарно-грошових відносин дефініція «капітал» набула іншого значення. Її стали ототожнювати із сумою грошей, що надана в позику і приносить дохід власникові у вигляді відсотка. Причому таке трактування зберігалася майже до кінця XIX ст. Історично сформувалася низка основних теорій капіталу:

- грошова теорія меркантилістів, представники якої ототожнювали термін «капітал» з термінами «гроші», «багатство», «аванси»;

- натуралістична теорія класичної школи політекономії, що представляє капітал як вкладення у виробництво, частину матеріальних запасів або частину багатства країни, тобто є матеріально-речовинним трактуванням капіталу;

- теорія фінансового капіталу монетаристів, яка абсолютизує роль фінансової сфери в економіці та відповідно головну роль віддає фінансовому (грошовому) капіталу;

- теорія людського капіталу, прихильники якої вважають людину, її знання, навички, уміння, талант, здібності та інші обдарування найважливішим фактором економічного успіху будь-якого підприємства чи країни [3, с. 117].

К. Маркс запропонував свою теорію, згідно з якою категорію капітал необхідно трактувати як вартість, що приносить додану вартість [11, с. 206].

І. Фішер запропонував теорію всеосяжного капіталу, згідно з якою під капіталом розуміють все те, що здатне протягом певного часу принести дохід: «...будь-яке благо, що приносить дохід своєму власнику, незалежно від сфери застосування є капіталом» [12, с. 52].

На сучасному етапі розвитку суспільства представники західної економічної науки ототожнюють капітал із благами тривалого використання, що створюються людиною для виробництва інших товарів і послуг.

В економічній літературі подане різноманітне визначення власного капіталу. Характеристика визначень капіталу, що використовуються в сучасних літературних джерелах, наведені в таблиці 1.

Узагальнюючи ці визначення, можна дати визначення власного капіталу, як вкладення власників, власних джерел підприємства, що без визначеного терміну повернення внесені засновниками або залишені ними на підприємстві з чистого прибутку.

Підходи до трактування сутності поняття «капітал»

Автор	Трактування поняття
Антоні Р.Н.	Власний капітал – є результатом інвестицій з боку інвесторів-співвласників цього підприємства (за умови, що компанія не має зобов'язань по поверненню капіталу своїм інвесторам)
Балабанов І.Т.	Капітал – це частина фінансових ресурсів. Капітал – це гроші, випущені в обіг, і доходи, що вони приносять від цього обігу.
Бріггем С.Ф.	Капітал – необхідний фактор виробництва, він включає компоненти боргу, нерозподілений прибуток, привілейовані акції і звичайні акції.
Загородній А.Г.	Власний капітал – сукупність економічних відносин, що дозволяють включити в господарський оборот фінансові ресурси, які належать або власникам, або самому господарюючому суб'єкту
Селезньов В.В.	Капітал є взаємозростаючою вартістю, яка виступає у вигляді певної суми грошей, що витрачаються на засоби виробництва і на заробітну плату робітникам, а потім при продажі виготовленого товару знову перетворюються на гроші, але вже в більшій кількості.
Сопко В.В.	Власний капітал – вартісний вираз права особи на засоби підприємства
Терещенко О.О.	Капітал підприємства — це засвідчені в пасивній стороні балансу вимоги на майно, яке відображено в активах; він показує джерела фінансування придбання активів підприємства

Джерело: [3; 4; 7; 8]

При визначенні природи змісту поняття «капітал акціонерного товариства» необхідно виходити з наступних моментів:

1. Існування капіталу є визначальним фактором діяльності будь-якого підприємства, тільки капітал може найбільш повно охарактеризувати всю сукупність економічних ресурсів, яка використовується у виробничому процесі на мікрорівні;

2. Оскільки загальновідома схема кругообігу капіталу підприємства (що характеризує капітал як самозростаючу вартість) виглядає наступним чином:

Авансування коштів у засоби виробництва та робочу силу шляхом виходу на відповідні ринки можливе лише у випадку попереднього формування капіталу.

Щодо розгляду власного капіталу через призму Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, то спеціального МСФЗ (Міжнародні стандарти фінансової звітності), присвяченого питанням обліку та звітності при операціях з власним капіталом, немає, але деякі питання з цієї тематики розглядаються у Тлумаченнях, випущених Комітетом з тлумачень Міжнародної фінансової звітності – КТМФЗ 17 «Виплати негрошових активів власникам».

Однак є певні схожі риси Міжнародних та вітчизняних стандартів обліку. Наприклад, відображення «Власного капіталу» в системі Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку і системі бухгалтерського обліку України співпадає (власний капітал у балансі поділяється на окремі складові, визначається як залишок активів після вираховування всіх зобов'язань), а ось відображаючи «Вкладений капітал» у системі Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку у балансі наводиться інформація про вид, номінальну вартість, кількість випущених акцій, а, відповідно до системи бухгалтерського обліку України, такі данні в балансі не наводяться.

Таким чином категорія «капітал» є одним й найскладніших понять у теорії та практиці, що увібрало в себе багатоваріантність та різноманітність сутнісних сторін складного економічного процесу.

Розмір статутного капіталу акціонерного підприємства фіксується в установчих документах і не може бути меншим за встановлену законодавством величину (табл. 2).

До оплати 50% статутного капіталу акціонерне товариство не має права здійснювати операції, не пов'язані з його заснуванням.

Законом України «Про акціонерні товариства» також встановлено залежність розміру статутного капіталу від вартості його чистих активів. Так, якщо після закінчення другого та кожного наступного фінансового року вартість чистих активів акціонерного товариства виявиться меншою, ніж розмір статутного капіталу, товариство зобов'язане оголосити про зменшення статутного капіталу та зареєструвати відповідні зміни до статуту в установленому законом порядку [1].

Таблиця 2

Регламентований мінімум статутного капіталу у 2016 році

Вид підприємства	Статутний капітал	Нормативний мінімум розміру статутного капіталу, грн.		
		з 01.01.2016 р. по 30.04.2016 р.	з 01.05.2016 р. по 30.11.2016 р.	з 01.12.2016 р. по 31.12.2016 р.
1	2	3	4	5
Акціонерне товариство	1250 мінімальних заробітних плат	1 722 500 (1378x1250)	1 812 500 (1450x1250)	1 937 500 (1550x1250)
Інші товариства		Розмір статуту не обмежується		
Приватні підприємства		Розмір статутного фонду не встановлено		

Організація бухгалтерського обліку повинна забезпечити надання інформації про статутний капітал підприємства для забезпечення управління ним та здійснення контролю за фінансовим станом суб'єкта господарювання.

Облік статутного капіталу ведеться на рахунку 40 «Зареєстрований (пайовий) капітал». За кредитом даного рахунку відображається збільшення зареєстрованого і пайового капіталу, а також надходження внесків до оголошеного, але ще не зареєстрованого статутного капіталу, за дебетом – його зменшення (вилучення).

При створенні акціонерного підприємства (емісії акцій) в бухгалтерському обліку буде відображено наступні записи (табл. 3).

В основу організації синтетичного обліку першого порядку доцільно покласти передбачену планом рахунків систему з подальшою деталізацією для потреб фінансової звітності та управління конкретного підприємства. Від організації аналітичного обліку статутного капіталу на підприємстві залежить правильність визначення частки кожного власника (учасника). Організація аналітичного обліку статутного капіталу відбувається за видами капіталу по кожному засновнику, акціонеру залежно від особливостей формування й розміру капіталу кожного конкретного підприємства.

Підприємство може змінювати розмір статутного капіталу згідно з рішенням зборів учасни-

ків. У бухгалтерському обліку ці зміни знаходять відображення тільки після державної реєстрації нового розміру статутного капіталу.

У випадку нарахування дивідендів кореспонденція рахунків не змінюється оскільки для обліку кредиторської заборгованості перед учасниками, наприклад, за нараховані дивіденди, залишено рахунок «Розрахунки з учасниками».

Формування та збільшення статутного капіталу відображається по кредиту рахунку 40 «Зареєстрований (пайовий) капітал».

Для обліку заборгованості учасників за підписані, але не сплачені повністю акції, введено рахунок і статтю балансу «Неоплачений капітал» (табл. 4).

За номінальної вартості акцій статутний капітал може збільшуватись за рахунок додаткових внесків учасників до встановленого рівня номінальної вартості акцій або за рахунок індексації основних засобів.

Зменшення статутного капіталу акціонерного товариства може здійснюватися шляхом:

- зменшення номінальної вартості акцій;
- зменшення кількості акцій існуючої номінальної вартості шляхом викупу їх у власників з метою анулювання;
- зменшення статутного капіталу за рахунок зменшення номінальної вартості акції відображається в обліку наступним чином (табл. 5).

Таблиця 3

Кореспонденція рахунків при створенні підприємства [10]

№ з/п	Дебет рахунків	Кредит рахунку	Зміст операції
1	46	40	1. Сформований статутний капітал підприємства (господарського товариства), відображена сума заборгованості учасників по внескам у статутний капітал. 2. Збільшений статутний капітал підприємства за рахунок додаткових внесків учасників або додаткового випуску акцій
2	30 30	46	Відображено внески акціонерів до статутного капіталу коштами в касу або на поточний рахунок
3	20 22 28	46	Відображено внески акціонерів у вигляді запасів
4	10 11 12	46	Відображено внески акціонерів необоротними активами

Таблиця 4

Кореспонденція рахунків при збільшенні статутного капіталу [10]

№ з/п	Дебет рахунків	Кредит рахунку	Зміст операції
1	42	40	Збільшений розмір статутного капіталу за рахунок додаткового капіталу
2	43	40	Збільшений розмір статутного капіталу за рахунок коштів резервного капіталу
3	44	40	Збільшений розмір статутного капіталу за рахунок коштів нерозподіленого прибутку
3.1	443	40	1. Відображена частина прибутку, яка спрямована на збільшення розміру статутного капіталу (реінвестування прибутку) 2. Відображено збільшення статутного капіталу за рахунок збільшення номінальної вартості акції
4	67	40	
4.1	671	40	Збільшений статутний капітал підприємства за рахунок сум нарахованих дивідендів
5	52	40	Збільшений статутний капітал підприємства за рахунок обміну облігацій на акції

Кореспонденція рахунків при зменшенні статутного капіталу [10]

№ з/п	Дебет рахунку	Кредит рахунків (субрахунків)	Зміст операції
1	40	45	Вилучений капітал
1.1	40	451	Вилучені акції
1.2	40	452	Вилучені внески, паї
2	40	46	Неоплачений капітал
3	40	67	Розрахунки з учасниками
3.1	40	672	Розрахунки по іншим виплатам

Таке зменшення має бути компенсоване акціонерам:

Дебет субрахунку 672 «Розрахунки за іншими виплатами»,

Кредит рахунків 30 «Готівка» або 31 «Рахунки в банках».

Прийняття рішень, удосконалення процесів діяльності, ефективність та раціональність управління, пов'язаних безпосередньо із власним капіталом, потребує інформацію, що деталізує наявність та рух капіталу в розрізі його складових за певний період. Облік власного капіталу повинен систематизувати та узагальнювати вихідну інформацію про всі зміни у власному капіталі, а також формувати звітність на основі достовірних результатів, оскільки капітал товариства є змінною величиною і постійно збільшується або зменшується під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів, що проявляється у зміні кількості власників та його розміру.

Удосконалення облікового процесу, пов'язаного з власним капіталом акціонерних товариств зумовлюється необхідністю ліквідації неточностей формування статутного капіталу та нарахування дивідендів у типових кореспонденціях рахунків, які пропонують Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку щодо операцій з формування статутного капіталу в акціонерних товариствах [9, с. 190].

Дослідження методики обліку руху статутного капіталу виявляє складність щодо облікового відображення акцій, на які засновники зробили підписку та не оплатили їх у визначений термін. У сучасних умовах економічного розвитку науковці обґрунтували нові методичні підходи щодо обліку вилученого капіталу на балансових і позабалансових рахунках бухгалтерського обліку з метою забезпечення більш високого рівня аналітичності інформації та системи контролю за вкладеннями учасників. Ще одним нашим нововведенням стало використання резервного капіталу як джерела покриття перевищення купівельної вартості акцій над продажною у разі нестачі емісійного доходу та нерозподілених прибутків товариства.

Висновки. Таким чином, власний капітал є базисом діяльності для акціонерного товариства, і саме на цьому рівні проявляється базові переваги корпоративної форми організації бізнесу. Для обліку власного капіталу Планом рахунків передбачено рахунки класу 4. Формування та облік власного капіталу акціонерного товариства має певну специфіку у відповідності до чинного законодавства. Цю специфіку слід враховувати при створенні підприємства, а також для забезпечення ефективного господарювання акціонерного товариства у майбутньому.

Список літератури:

1. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 № 514-VI, чинний. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.
2. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. № 996-XIV, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
3. Брігхем Є.Ф. Основи фінансового менеджменту : навч. посібник / Є.Ф. Брігхем. – К.: Центр навчальної літератури, 2008. – 560 с.
4. Загородній А.Г. Контроль в системі обліково-аналітичного забезпечення менеджменту підприємства / А.Г. Загородній // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2014. – № 794. – С. 164–171.
5. Квасницька Р.С. Управління капіталом підприємства через призму еволюції його визначення та змісту як економічної категорії / Р.С. Квасницька // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія : економічна. – Донецьк: ДонНТУ, 2003. – Вип. 56. – С. 223–229.
6. Камінська Т.Г. Внутрішній контроль кругообороту капіталу підприємства в умовах інтеграційних процесів / Т.Г. Камінська // Бізнес Інформ. – 2014. – № 2. – С. 271–276.
7. Сопко В.В. Бухгалтерський облік: первинні документи та порядок їх заповнення : навчальний посібник / В.В. Сопко, С.Г. Кім. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 440 с.
8. Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: навч. посіб. / О.О. Терещенко. – К.: КНЕУ, 2003. – 544 с.
9. Яровенко Т.С. Удосконалення методології бухгалтерського обліку власного капіталу у сучасних умовах / Т.С. Яровенко, К.П. Свистільник // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. : Економіка. – 2013. – Т. 21, вип. 7(2). – С. 189–194.

10. Офіційний сайт Інформаційно-аналітичного журналу «Вісник. Право знати все про податки і збори» [Електронний ресурс]. – Операції зі статутним капіталом господарських товариств: правові засади, порядок формування, бухгалтерський облік. Дата доступу: 11.02.2018 р. – Режим доступу: <http://www.visnuk.com.ua/ua/pubs/id/5717?issue=131>.
11. Marx K. Zur Kritik der politischen Ökonomie / K. Marx // Marx-Engels Werke. – Berlin: Dietz, 1983. – Bd. 42. – 959 p.
12. Fisher I. The Nature of Capital and Income / I. Fisher. – L., 1977. – 278 p.

Мельник Т.Г., Дымнич В.В.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

ОСОБЕННОСТИ УЧЕТА СОБСТВЕННОГО КАПИТАЛА В АКЦИОНЕРНОМ ОБЩЕСТВЕ

Аннотация

В статье рассмотрены подходы к определению понятия «капитала» через призму основных теорий капитала. Исследована определения собственного капитала, используемых в современных литературных источниках. Рассмотрены особенности понятия «капитал акционерного общества». Исследованы особенности бухгалтерского учета собственного капитала в акционерных обществах.

Ключевые слова: капитал, собственный капитал, акционерное общество, бухгалтерский учет.

Melnik T.H., Dymnich V.V.

Taras Shevchenko National University of Kyiv

FEATURES OF OWN CAPITAL ACCOUNTING IN JOINT STOCK COMPANIES

Summary

The article deals with approaches to the definition of the concept of "capital" through the prism of the basic theories of capital. The definition of own capital used in modern literary sources is explored. The peculiarities of the concept "capital of a joint-stock company" are considered. The features of accounting of equity capital in joint-stock companies are investigated.

Keywords: capital, equity capital, joint-stock company, accounting.